

diye sormuş, onlar “hayırlı” diye cevap verince şöyle demiştir: “Allah’ın kullarına olan merhameti bu kadının yavrusuna olan merhametinden daha çoktur” (Buhârî, “Edeb”, 18; Müslim, “Tevbe”, 22). Allah’ın özellikle insana ve genel olarak kâinata yönelik isim ve sıfatlarından olan rabbîni başta rahmân, rahîm, gafûr, vedûd, rezzâk ve mâlikü’l-mülk olmak üzere birçok isimle anlam tamamlama ve dengeleme ilişkisi vardır.

Bazı esmâ-i hüsnâ kitaplarında ve Kur’an tefsirlerinin özellikle Fâtiha sûresinde rab ismi hakkında geniş bilgi verilir. Bu konuda müstakil çalışmalar da yapılmıştır. Ebû’l-Alâ el-Mevdûdî’nin *el-Muştahalâhâtü’l-erba’a fi’l-Kur’ân* adlı eserinin ikinci bölümü bu isme ayrılmıştır (Ar. trc. Muhammed Kâzım Sibak, Dimaşk, ts., s. 34-94; trc. Osman Cılacı – İsmail Kaya, *Kur’an’a Göre Dört Terim*, İstanbul 1982, s. 35-88). Yakup Çiçek ve Fahrettin Yıldız’a ait *Hamd-Rab* başlıklı kitapçığın ikinci bölümü de bu konuyla ilgilidir (İstanbul 1986). R. D. Wilson, Kur’an’da geçen “Allah” ve “rab” isimlerinin dökümünü âyetlerin indiği dönemlere göre karşılaştırmalı olarak gösteren bir çalışma yapmıştır (“The Use of the Terms ‘Allah’ and ‘Rab’ in the Koran”, *MW*, XI/2 [1920], s. 176-183).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), I, 840-841; *Müsned*, II, 316; İbn Kuteybe, *Tefsiru Garibi’l-Kur’ân* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1378/1958, s. 9; Taberî, *Câmi’u’l-beyân* (nşr. Sidki Cemil el-Attâr), Beyrut 1415/1995, I, 93-94; Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân* (nşr. Ahmet Vanlıoğlu), İstanbul 2005, I, 13-14; II, 278; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fi şu’abi’l-îmân* (Hilmî M. Fûde), Beyrut 1399/1979, nr. 497, 205; Kâfî Abdülcebbar, *el-Muğnî* (nşr. Mahmûd M. el-Hudayrî), Kahire, ts. (el-Müessesetü’l-Mısriyye), V, 208-209; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Esmâ’ ve’s-şifât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, nr. 116^a-117^a; Ebû’l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 466; Suat Yıldırım, *Kur’an’da Ulûhiyyet*, İstanbul 1987, s. 89-97; Toufic Fahd, *La divination arabe*, Paris 1987, s. 107-108; A. J. Wensinck – [T. Fahd], “Rabb”, *EJ* (İng.), VIII, 350; Asgar Dadbih, “Rab”, *DMT*, VIII, 125-126; a.m.f., “Rubûbiyyet”, a.e., VIII, 144-146; Bekir Topaloğlu, “Esmâ-i Hüsnâ”, *DİA*, XI, 407-408; S. Calderini, “Lord”, *Encyclopaedia of the Qur’an* (ed. J. D. Mc.Auliffe), Leiden 2003, III, 229-231.

BEKİR TOPALOĞLU

□ TASAVVUF. Allah’ın zâtı, a’yân-ı sâbiteye nisbetle kâdir ve mürîd gibi ilâhî isimlerin, hâricî varlıklara (ekvân) nisbetle rezzâk ve hafız gibi rabbânî isimlerin menşeidir. Mülk ve melekût âleminin tamamına “hazret-i rubûbiyyet” denir. Rab Allah’ın rubûbiyyet makamındaki umumi ve özel bir ismidir. Allah her şeyi “rab” ismiyle terbiye eder, her şey varlığını O’ndan alır, yap-

tığını O’nunla yapar, ihtiyaç duyduğu hususlarda O’na müracaat eder (Kâşânî, s. 147, 148). Rubûbiyyet makamı kayırma ve sığınma makamı olduğundan bu makamda Allah’a “yâ rab!” diye dua edilir (Gazzâlî, III, 14).

Mülk ve melekût âlemindeki her varlık rabbânî isimlerden bir ismin sûretidir. Allah, her varlığı a’yân-ı sâbitesine uygun bir veya birden fazla ismiyle terbiye eder, yetiştirir ve geliştirir. Bir varlık veya kul hangi isimle terbiye ediliyorsa bu isim o varlığın veya kulun rabbidir. Çünkü o şey veya kişi varlığını ve niteliklerini isimden almaktadır (Tehânevî, I, 526; Abdülkerîm el-Cilî, I, 41; Ebû’l-Alâ el-Affîfî, s. 19, 85-96). Bu isme “rabb-i hâs” denir. Her bir rabb-i hâs, terbiye ettiği varlıktan (merbûb) razı olduğu gibi o varlık da rabb-i hâssından râzıdır. Her varlık kendi rabb-i hâssının abdidir.

Her kul rabbânî ve ilâhî isimlerden bir veya birkaçının mazharı olduğundan mazharı olduğu isme nisbet edilerek meselâ “Abdül-kâdir”, “Abdül-azîz”, “Abdül-mün’im” gibi mânevî bir isim alır. Abdülkâdir Allah’ın kudret, Abdülazîz izzet, Abdülmün’im nimet ismine mazhar olmuş kimsedir. İzzet ismine mazhar olan bir kimseyi Allah izzet tecellisiyle aziz kıldığından her şeye galip gelir, daima aziz olur; adl ismine mazhar olduğu için “Abdül-adl” denilen bir kul daima adalet üzere bulunur. O adl / muksıt isminin kuludur, bu isimle terbiye edilir. Bu sebeple adl ismi onun rabb-i hâssı ve terbiyecisidir. Gazzâlî *el-Mağşadü’l-esnâda*, Fahreddin er-Râzî *Levâmî’u’l-beyyînât*’ta, Muhyiddin İbnü’l-Arabî *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*’de kulların ilâhî isimlerden aldıkları nasiplere dikkat çekmişlerdir. Bu isimler insanlara ane ve babalarının verdiği isimler olmayıp Allah’ın belli kimselere bahşettiği belirgin niteliklerin ve karakterlerin adıdır. Bu niteliklere sahip kişilere tasavvufta “abâdile” (kullar) adı verilir. İkrâmı seven bir kul adı Abdülkerîm olmasa da karakter olarak Allah’ın kerîm isminin abdidir, bu isim onun rabbidir. Rab-merbûb ilişkisi budur. Bu anlamda Allah’ın her ismi bir “rab”dır, rabbü’l-erbâb bütün ilâhî isimleri câmi’ olması sebebiyle Allah’tır. Allah bütün isimlerin menşei, gayelerin gayesidir, bütün talepler ona yönelir” ifadesiyle bu hususa işaret edilmiştir.

Sûfiler rabbânî ilim veya âlim, rubûbiyyetin sırrı, nefis-rubûbiyyet, rubûbiyyet-ubûdiyyet ilişkileri üzerinde önemle durmuşlardır. Rubûbiyyetin sırrları mükâşefe ilminin konusu kabul edilmiş, özel ve mahrem bilgiler sayıldığından bu sırrları ifşa et-

menin sakıncalı olduğu belirtilmiştir. Hatta âriflerden biri rubûbiyyetin sırrlarını ifşa etmeyi küfür saymıştır. Sehl b. Abdullah et-Tüsterî rubûbiyyetin sırrı ortaya çıkarsa nübüvvetin bâtil olacağını söyler (Gazzâlî, I, 105). Hakîm et-Tirmizî’ye göre rubûbiyyetin niteliklerini bilmenin yolu ubûdiyyetin niteliklerini bilmektir (Sülemî, s. 219). Ebû Saîd el-Harrâz, “Nefsini bilmeyen kişi rabbini nasıl bilebilir?” diyerek kişinin nefsinin bilmesinin önemine dikkat çekmiştir (a.g.e., s. 231). Hadis olarak rivayet edilen, “Nefsini bilen rabbini bilir” ifadesinde (Aclûnî, II, 262) ve Harrâz’ın sözünde geçen “rab” ile rabb-i hâs kastedilmekte, bu ifadelerle ancak rabb-i hâssını bilen kişinin nefsinin bileceği anlatılmak istenmektedir. Kur’an-ı Kerîm’deki, “Rabbânî olunuz” (Âl-i İmrân 3/79; el-Mâide 5/44) sûfi müellifler “Rubûbiyyeti bilen, hayırlı işler yapan âlimler olunuz” şeklinde yorumlamışlardır (Serrâc, s. 168; Aynülkudât el-Hemedânî, s. 290; Şarânî, I, 95). Bazı mutasavvıflar “rabbânî” diye nitelendirilmiştir (Sülemî, s. 309). Rabbânî ilim Gazzâlî’nin de belirttiği gibi kaynağı rab olan ledün ilmidir (*İhyâ*’, III, 23). Ruhun rabbîni emrinden oluşu (el-İsrâ 17/85) ona rabbânîlik niteliğini kazandırmış ve “rabbânî latife” şeklinde tarif edilmesine sebep olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 526; Hakîm et-Tirmizî, *Hatmü’l-evliyâ*’ (nşr. Osman İsmâil Yahyâ), Beyrut 1965, s. 252-255; Serrâc, *el-Lüma’*, s. 168; Sülemî, *Tabakât*, s. 219, 229, 231, 309, 445; Gazzâlî, *İhyâ*’, I, 105; III, 14, 23, 274; Aynülkudât el-Hemedânî, *Temhidât* (nşr. Afîf Useyrân), Tahran 1962, s. 290, 436; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, İstanbul 1308, I, 179-181; Baklî, *Şerh-i Şahtüyyât* (nşr. H. Corbin), Tahran 1360 hş./1981, s. 437, 669; İbnü’l-Arabî, *el-Fütûhât*, II, 121, 631; a.m.f., *Fuşûş* (Affîf), s. 73, 90, 92; Azîz Nesefî, *Zübdetü’l-hakâik*, Tahran 1363, s. 83; Kâşânî, *İşlâhâtü’s-şüfiiyye*, s. 107-130, 147, 148; Abdülkerîm el-Cilî, *el-İnsânü’l-kâmil*, İstanbul 1300, I, 40-42; Şarânî, *et-Tabakât*, I, 95; Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, II, 262; Ebû’l-Alâ el-Affîfî, *et-Ta’likât* (İbnü’l-Arabî, *Fuşûş* [Affîf] içinde), s. 19, 85-96.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

RABAİ

(الرَبَاعِي)

Ebû Süleymân Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed er-Rabâî (ö. 379/989)

Muhaddis.

İbn Zebr olarak da bilinir. Babası Dimaşk’ta ve Mısır’da kadılık yapan, pek güvenilir bulunmamakla birlikte hadise dair kitaplar yazan ve *el-Müntekâ min ahbâri’l-*

Aşma'î adlı eseri (nşr. Muhammed Mutî el-Hâfız, Dımaşk 1987) günümüze ulaşan bir âlimdi (bu eser Fuat Sezgin'in kaydettiği gibi Rabaî'ye değil babasına aittir). Rabaî babasından, İbn Ebû Dâvûd ile Ebû'l-Kâsım el-Begavî'den, Cümâhir b. Muhammed ez-Zemlekânî, Muhammed b. Feyz el-Gassânî, Muhammed b. Hureym el-Ukaylî, Saîd b. Abdülazîz el-Halebî ve İbnü's-Seken gibi muhaddislerden hadis okudu; ayrıca hadis öğrenmek için yolculuk yaptı. Kendisinden Abdülğanî el-Ezdi, Temmâm er-Râzî, Mâlinî gibi âlimlerle Muhammed b. Avf el-Müzenî, Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Nasr ve kardeşi Ahmed b. Abdurrahman b. Ebû Nasr gibi muhaddisler hadis öğrendi. Rabaî'nin belirttiğine göre evinde misafir olan Tahâvî onun kitaplarını inceledikten sonra, "Siz eczacı, biz tabibiz" diyerek kendisine olan hayranlığını dile getirmişti. Muhaddis ve kıraat âlimi Ebû Hafs el-Kettânî, Rabaî'nin kendilerine Dımaşk Camii'nde hadis imlâ ettiğini, onun güvenilir bir muhaddis olduğunu belirtmiştir. Rabaî 12 Cemâziyelevvel 379'da (18 Ağustos 989) vefat etti.

Eserleri. 1. *Veşâya'l-'ulemâ' 'inde hüzüri'l-mevt*. Eserde vasiyetin önemine dair hadislerle Resûl-i Ekrem'in vefatından önce söylediği sözler, Hz. Âdem ve Nûh ile sahâbî, tâbiî, âlim ve şairlerden almış üç kişinin ölüm öncesinde yaptıkları vasiyetleri senedleriyle birlikte bir araya getirilmiştir (nşr. Salâh Muhammed el-Hiyemî – Abdülkâdir Arnaût, Dımaşk-Beyrut 1406/1986). 2. *Târîhu mevlidi'l-'ulemâ' ve vefeyâtihim*. *Vefeyâtü'n-naqale 'ale's-sinnin* diye de anılan eser (*Hediyyetü'l-'arifin*, II, 51), hicretin başlangıcından itibaren 338 (949) yılına kadar âlimlerin doğum ve ölüm tarihleriyle bazı önemli hadiselerin vuku bulduğu tarihler yıllara göre sıralanmıştır (nşr. Abdullah b. Ahmed b. Süleyman el-Hamed, I-II, Riyad 1410). Ebû Muhammed Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Kettânî (ö. 466/1074) esere 338-462 (949-1070) yılları arasında yaşayan âlimlerle ilgili *Zeylû Târîhi mevlidi'l-'ulemâ'* ve *vefeyâtihim* adıyla bir zeyil yazmış (nşr. Abdullah b. Ahmed b. Süleyman el-Hamed, Riyad 1409), onun talebesi Ebû Muhammed Hibetullah b. Ahmed el-Ekfânî de 463-483 (1071-1090) yıllarına ait *Zeylû Zeyli Târîhi mevlidi'l-'ulemâ'* ve *vefeyâtihim* adlı eserini kaleme almıştır (nşr. Abdullah b. Ahmed b. Süleyman el-Hamed, Riyad 1409/1989). 3. *Ahbâru İbn Ebî Zî'b*. Zâhidliği ve halifeleri çekinmeden eleştirmesiyle tanınan tebeu't-tâbiîn neslinden Ebû'l-Hâris Muhammed b. Ab-

durrahman el-Kureşî'ye dair bilgiler ihtiva etmektedir (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 94, vr. 313-316). 4. *Ehâdişü'r-Rabaî*. Bir hadis cüzü olup bir nüshası Halep'te el-Mektebetü'l-Ahmediyye'de bulunmaktadır (el-Evkaf, nr. 314).

BİBLİYOGRAFYA :

Rabaî, *Veşâya'l-'ulemâ' 'inde hüzüri'l-mevt* (nşr. Salâh Muhammed el-Hiyemî – Abdülkâdir Arnaût), Dımaşk-Beyrut 1406/1986, neşredenin girişi, s. 9-11; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XV, 315-316; XVI, 440-441; a.mlf., *Zekiretü'l-huffâz*, III, 996-997; İbn Hacer el-Askalânî, *Ref'u'l-isr'an Kudâti Mısır* (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire 1418/1998, s. 175-180; Ebû Muhammed Abdülazîz b. Ahmed el-Kettânî, *Zeylû Târîhi mevlidi'l-'ulemâ' ve vefeyâtihim* (nşr. Abdullah b. Ahmed b. Süleyman el-Hamed), Riyad 1409, neşredenin girişi, s. 37-44; *Hediyyetü'l-'arifin*, II, 51; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 212; Elbânî, *Mahtûlât*, s. 286; Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 413-414; M. Asaf Fikret, "İbn Zebr", *DMBİ*, III, 613-614.

M. YAŞAR KANDEMİR

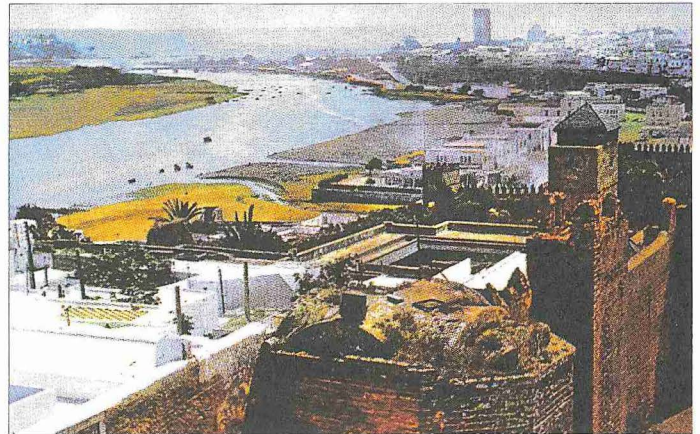
RABAT

(الرباط)

Fas'ın başşehir.

Fas'ın kuzeybatısında Atlas Okyanusu kıyısında, her iki yakası Fenikeliler, Kartacalılar ve Romalılar'a ait eski bir yerleşim yeri olan Ebûrâkrâk (Bûrâkrâk) Irmağının okyanusa ulaştığı yerde vadinin sol yakasında bulunan şehir Muvahhidler tarafından kurulmuştur. Irmağın sağ yakasında Selâ şehri bulunmaktaydı. Murâbitler döneminde Selâ'ya yönelik düşman saldırılarını engellemek ve özellikle Râfîzî Bergavâta kabileleriyle mücadele edebilmek amacıyla burada bir ribât tesis edilmişti. Muvahhidler'in ilk hükümdarı Abdülmü'min el-Kûmî, 545 (1150) yılında Endülüs'teki fetihler için askerî bir üs olarak kullanılmak üzere ribâtın bulunduğu yerde bir ordugâh kurulmasını emretti. Cami, kışla ve

hükümdar sarayı gibi binaların inşası ile bir kasaba haline gelen bu ordugâha Muvahhidler'in dinî ve siyasi lideri İbn Tûmert'e nisbetle Mehdiye adı verildi. Abdülmü'min el-Kûmî, orada toplanan askerleri sayesinde Bergavâta kabilelerine karşı büyük başarılar kazandı. Ribât'ın burası Mehdiye'nin yanı sıra Ribâtülfeth diye isimlendirildi ve zaman içerisinde bu kullanım daha fazla yaygınlık kazandı. Şehre bu adın, Endülüs fetihlerindeki rolü ve özellikle Ebû Yûsuf el-Mansûr'un Kastilya Kralı VIII. Alfonso'ya karşı Ereğ (Alarcos) zaferi (591/1195) dolayısıyla verildiği de kaydedilmektedir. 558 (1163) yılında Endülüs'e gitmek için başşehir Merakeş'ten Ribâtülfeth'e gelen Abdülmü'min el-Kûmî burada büyük bir ordu hazırladı. Ancak Endülüs'e hareket etmeden önce vefat etti. Oğlu Ebû Ya'kûb Yûsuf döneminde (1163-1184) şehrin etrafı surlarla çevrilmeye başlandı. Su tesisleri yenilendi ve büyük bir sarnıç inşa edildi. Abdülmü'min tarafından yapılan ve Ribâtülfeth ile Selâ'yı birleştiren eski köprü'nün yanına ikinci bir köprü yapıldı. Şehrin asıl kuruluşu ve imarı üçüncü Muvahhidî Hükümdarı Ebû Yûsuf el-Mansûr (1184-1199) tarafından gerçekleştirildi. Bu dönemde şehir surlarla çevrildi. es-Sûrû'l-Endelüsî adıyla bilinen bu surların büyük bir kısmı zamanımıza kadar gelmiş olup uzunluğu 5,5 km. kadardır. Günümüzde mimarisi ve sanatıyla dikkat çeken Bâbüruvah ve Bâbüdüdâye kapıları bu döneme aittir. Ebû Yûsuf el-Mansûr şehirde büyük bir cami (Câmiu Hassân) inşasına başladıysa da tamamlanması mümkün olmadı. Sâmerâ Camii'nden sonra o günkü İslâm dünyasının en büyük camisi olarak planlanan 183 x 139 m. boyutundaki bu caminin on altı kapısı, üç avlusu, 200'den fazla sütunu olacaktı. Caminin aynı hükümdar dönemine ait Merakeş'teki Kütübiyye Camii ve İşbîliye Ulucamii minareleriyle ben-

Rabat Kalesi'nden şehrin görünüşü